

צעדת הלמינג של מדינת ישראל

מאמר ראשון

מאת דן בן-דוד

פוריותם המרקייעת שחקים תורמת להתרבות חסרת מעצורים באוכלוסיתם. הצפיפות היומיומית הגוברת והלחצים הקיומיים דוחפים אותם להתפשטות גיאוגרפית, ללוחמניות יתר ולקרבות עם אויבים שבתקופות שקטות יותר היו נמנעים מלהתכתש עימם. לבסוף, הם חוברים יחדיו כעדר ענק וסוחף, וצועדים כגוף אחד בצורה עיוורת עד סף התהום – וקופצים פנימה, אל מותם. כך מתנהגים, על פי אנציקלופדיה בריטניקה, עכברושי הלמינג הסקנדינביים.

קשה להימנע מההקבלות למציאות אחרת. נבחרנו אומרים שישראל נמצאת על סף התהום, אך מעשיהם ותוכניות החירום התכופות – כולל זו שעברה לאחרונה בכנסת – מסגירים שהם עצמם טרם הפנימו את מלוא חומרת המצב.

הצמיחה בישראל נמוכה ביחס למדינות אחרות, האבטלה בה גבוהה יחסית, וכך גם מימדי העוני ואי-השוויון – ולא רק בשנתיים האחרונות. מדובר בשלושה תהליכים המצעדים אותנו באופן מדוד ועקבי מאז שנות השבעים אל המצוק הכלכלי-חברתי. התהליכים נראים כאילו חקוקים באבן, אך אין זו גזירה משמים.

גורלנו בדינו, ואם נבין מהם שורשי הבעיות – קצרות טווח וארוכות טווח – נוכל לתעל את הכשרון הרב הטמון כאן כדי לנווט את המדינה לתוואים ברי קיימא טובים יותר. מטרת סדרת מאמרים זו הינה לתאר את הבעיות העיקריות של מדינת ישראל בתחום הכלכלי-חברתי, מקורן, והשלכותיהן. הכוונה הינה להסביר כיצד הדברים קשורים זה בזה ולשרטט מפת דרכים המצביעה כיצד ניתן – עדיין – לשנות כיוון. מאמר זה, הראשון בסדרה, מתמקד בבעיות המיידיות הבווערות, בטעויות ובהטעויות של שיח ציבורי שרק מרחיק אותנו מהיכולת לקבל החלטות ענייניות ואמיצות.

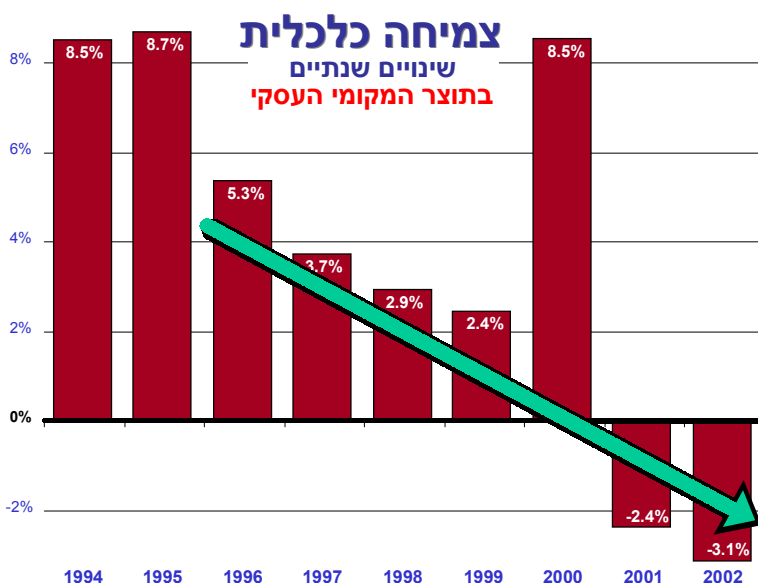
שיעורי הצמיחה של התוצר העסקי (שהוא המנוע העיקרי של המשק) נמצאים מאז 1996 בירידה מתמדת וגוברת (מלבד שנת 2000). חשוב להדגיש כי הירידה בצמיחה אצלנו החלה בזמן ששאר מדינות העולם עוד שגשו – הרבה לפני המיתון במערב והמלחמה עם הפלשתינאים שהחלו בשלהי שנת 2000 ותחילת 2001. בשנתיים האחרונות בלבד, שיעורי הצמיחה השליליים השתקפו בירידה מצטברת של כ-6% בתוצר לנפש.

צמיחה שלילית מתבטאת באובדן הכנסות ממסים מחד, ובגידול בהוצאות הרווחה מאידך. לכך מתווספות הוצאות המלחמה עם הפלשתינאים. כאשר המסים אינם מספיקים לכיסוי מלוא היקף ההוצאות, אין מנוס מגיוס הון. הדרך שממשלה משכנעת משקיעים להלוות לה – במקום שישקיעו את כספם בסקטור הפרטי – היא על ידי העלאת הריבית שהיא משלמת. התוצאות הן שתיים: ירידה בהשקעות פרטיות המהוות חמצן לצמיחה עתידית של המשק; ותשלומי ריבית בהיקף של כ-30 מיליארד שקל בשנה, יותר מתקציב משרד החינוך, או לחילופין, יותר מכל ההוצאה הציבורית של ישראל על בריאות. זהו כסף יקר שפשוט יורד לטמיון משום שהמדינה אינה חיה בתוך אמצעיה.

מדיניות מתוצרת כחול-לבן היתה אחד הגורמים העיקריים להחרפה הניכרת בתחום הכלכלי-חברתי מאז שנת 2000. בזמן שצמיחה כלכלית זקוקה ליציבות ולמזעור אי-הוודאות, המדיניות הכלכלית היתה לא-אמינה וחסרת-אחריות. הנחות לא-מציאותיות על מצב המשק, שעליהן התבסס תקציב אחר תקציב, בלווי תרגילים חשבונאים להסתרת כשלונות, הגבירו באופן ניכר – וללא צורך – את חוסר האימון במערכת השלטונית. כתוצאה מכך, גברה אי-הוודאות שהשפיעה מאוד על הירידה בצמיחה.

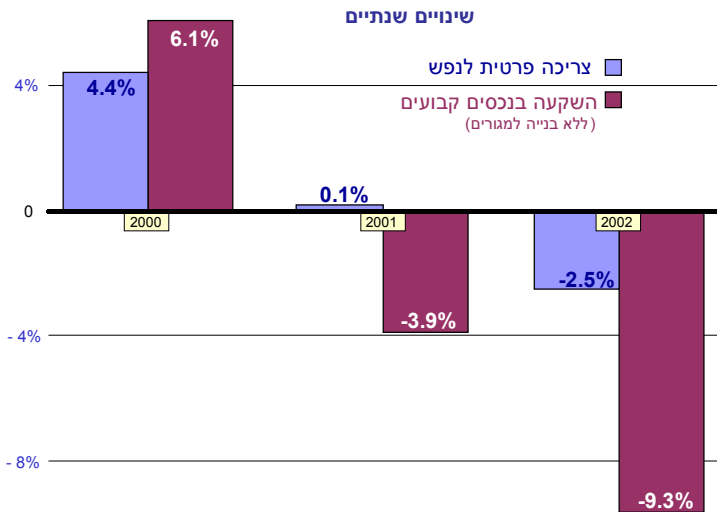
כאשר מצרפים אי-וודאות בהיקפים כאלה לתחושה של היעדר אופק כלכלי-חברתי-מדיני-בטחוני, התוצאות אינן מאחרות להגיע. אופק המשרה תקוה לימים טובים יותר מגביר את הרצון להשקיע ולצרוך. היעדר אופק, או קיומו של אופק קודר, משדרים בדיוק ההפך – וההשלכות לגבי הצמיחה הינן בהתאם. לא בכדי נראים נתוני הצריכה וההשקעה של השנתיים האחרונות כפי שהם נראים.

אמינות מחייבת הצגה מדויקת של המציאות וקביעת צעדים רציניים לחילוץ המשק מהמשבר. על הפרק עומדת היום תוכנית כלכלית מרחיקת לכת בגזירותיה ובמטרותיה. היא מציבה כיעד מרכזי את הקטנת ההוצאות הציבוריות. המטרה נכונה, אך הדרך בעייתית למדי.

מקור: דן בן-דוד, אוניברסיטת תל-אביב, נתונים מבנק ישראל

תצורת והשקעות, 2000-2002

מקור: דן בן-דוד, אוניברסיטת תל-אביב, נתונים מהלמ"ס

ההוצאה הציבורית בישראל אכן גבוהה מאוד. חלק גדול יותר מהתוצר מופנה להוצאה הציבורית בישראל מאשר בכל אחת ממדינות ה-OECD. ב-2001, ההוצאות הציבוריות היוו 54% מהתוצר המקומי, לעומת 37% בלבד במוצע מדינות ה-OECD. מדובר בפער המתבטא בהוצאה ציבורית עודפת בישראל של 80 מיליארד ש"ח.

בניגוד לרושם הציבורי הרווח, המצוקה התקציבית אינה מתחילה ונגמרת בהוצאות הבטחון הגדולות. גם ללא הוצאות בטחון, ההוצאה הציבורית בישראל הינה גדולה ב-11 נקודות אחוז תוצר מאלו של ה-OECD. במילים אחרות, אילו ישראל היתה מורידה את היקף הוצאותיה הלא-בטחוניות לרמת ה-OECD, ניתן היה לחסוך 52 מיליארד ש"ח! לממשלות ישראל לדורותיהן היה נח מאוד לטפח את התחושה שאין כסף בגלל הבטחון כדי להימנע מהכרעות קשות. שעת ההכרעה הגיעה.

יש למדינה די והותר כסף, בהשוואה למדינות אחרות. הבעיה אינה מחסור בכסף, אלא אובדן הדרך הלאומית. חסרים לנו יעדים ברורים ומוגדרים המשקפים את האמצעים העומדים לרשותנו ואת המציאות בה אנו נמצאים – וחסרה מאוד מנהיגות המפנימה באמת את קרבנותנו אל סף התהום שעליו היא מטיפה.

ישנם למעלה מרבע מיליון מובטלים בישראל. בנוסף לכך, אחוז הישראלים המשתתפים בכח העבודה הינו נמוך באופן משמעותי מאחוז המשתתפים בארגון המדינות המתועשות, ה-OECD. אם תצליח הממשלה בכוונתה להעלות את שיעור ההשתתפות בארץ לרמות של ה-OECD על ידי הקטנת תמריצים לאי-עבודה – צעד חשוב מאוד לכשעצמו, אילו היה מתבצע נכון, כחלק מתוכנית מערכתית המשלבת רגישות חברתית עם תבונה כלכלית – התוצאה תהיה עוד 200,000 ישראלים בגיל העבודה שיאלצו להתחיל לחפש עבודה. אם תצליח התוכנית הכלכלית להקטין את הסקטור הציבורי, זה יתבטא באלפים נוספים שיצטרפו למעגל המחפשים.

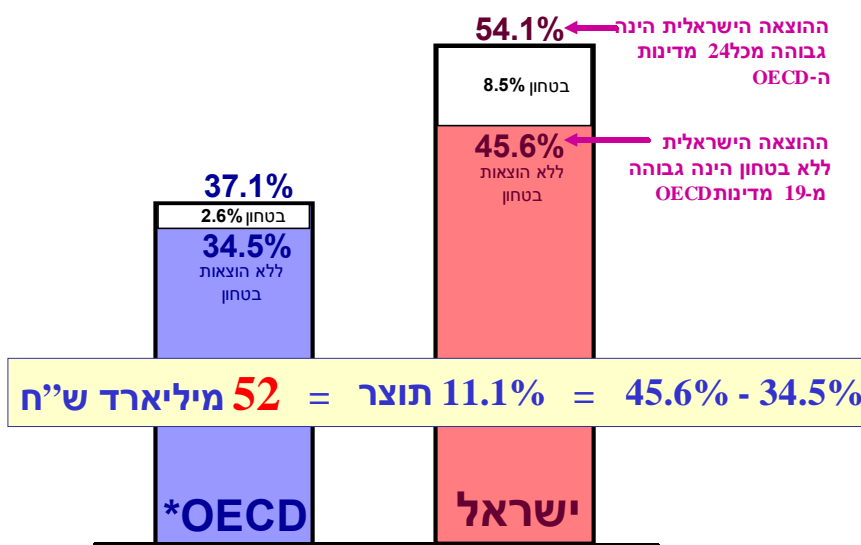
אם לרבע מיליון המובטלים קשה למצוא עבודה, היכן יעבדו מאות האלפים הנוספים שיאלצו להצטרף אליהם? וזאת בזמן שהמדינה מסבסדת מעסיקים בכך שהיא מאפשרת למאות אלפי עובדים זרים לעבוד כאן בעלות – על פי הכתוב בסעיף 2 בעמוד 84 בהצעה המקורית של התוכנית הכלכלית –

שהינה נמוכה ב-40%-50% מעלות העסקת עובד ישראלי. בהמשך לאותו סעיף, כתוב שההבדל בעלויות נובע, בין השאר, מכך שהמעסיק הישראלי אינו משלם תשלומים סוציאליים לעובד הזר. אי לכך, מסכם הסעיף, יש להטיל מס של 15% מסך השכר המשולם לעובד הזר – מבלי שמצוין שיש לחייב השוואת תנאים סוציאליים עוד לפני הטלת המס. אם אין די בכך, הצליח חייב איוב קרא מהליכוד, בועדת הכספים של הכנסת, להקטין את ההיטל המוצע ל-8% בלבד.

זה רציני? למה שמישהו ירצה לשלם לישראלי אפילו את המינימום שמחייב החוק, כאשר מאפשרים לו להעסיק זרים בעלות שהינה נמוכה בהרבה?

סך ההוצאה הציבורית, 2001

כאחוז מהתוצר המקומי הגולמי

מקור: דן בן-דוד, אוניברסיטת תל-אביב
עיבוד נתוני בנק ישראל, OECD, President's Council of Economic Advisors, CIA. ומשרד החוץ האמריקאי

*24 מדינות שעבורם מפרסם ה-OECD נתוני ריבית

כך נוהגים רבים מנבחרי הציבור שלנו (המייצגים אותנו?) מזה שנים – מחברי הכנסת ועד ראש הממשלה. הם יודעים שאין להם מה לחשוש מתחקירים מעמיקים ומתמשכים בכלי התקשורת ("כלב השמירה" של הדמוקרטיה?) על קשריהם האישיים והמשפחתיים לתעשיית יבוא והעסקת הזרים בישראל. האם הביטוי "ניגוד עניינים" מוכר עדיין בשפה העברית? לפעמים נדמה כי ריח הבננות מרפובליקות מעבר לים נישא אלינו בזרם הסילון.

הגענו למצב בו אחד מכל שמונה עובדים בישראל כלל אינו ישראלי. האם לא ברור לכל בר דעת שבכל מקרה מדובר בניצול זמני בלבד של אותם עובדים? לאחר שהם ישהו כאן מספיק זמן, כבר לא ניתן יהיה – מבחינה מוסרית, מבחינת התדמית הבינלאומית, ומבחינת כוחם הכולל בכח העבודה – להמשיך להפלות נגד אוכלוסיה כה גדולה המשרישה את עצמה עמוק בתוך מה שעדיין נקראת מדינת היהודים? אז, עלותם תשתווה לזו של הישראלים, ובינתיים הרחבנו באופן ניכר את האוכלוסיה בעלת המיומנות וההשכלה הנמוכה שממילא מתקשה להתמודד כלכלית במשק. במילים אחרות, מדובר בהתעשרות של מעטים שהינה זמנית בלבד – עם השלכות ארוכות טווח לא מבוטלות על החברה והמשק בישראל.

בינתיים, ממשיכים לאפשר כל העת לעובדים זרים נוספים בהמוניהם לזרום באופן חוקי לארץ, כי הרי הכוונה המוצהרת של הממשלה הינה להקטין את הלא-חוקיים בלבד. אם אין די בכך, אנו מתבשרים – שבועות אחרי פרסום תוכנית החירום הכלכלית – שראש הממשלה סיכם על פתיחת ערוץ חדש להבאת עוד מאות עובדים זרים ממקום נוסף: תורכיה.

ככל הנראה, מדובר בסוג מאוד מקומי של "קפיטליזם". מתכוונים לאלץ ישראלים בעלי רמת השכלה ומיומנות נמוכה להתמודד בשוק העבודה כמעט בכל תנאי, וללא תוכנית מקפת להכשרה מקצועית התואמת את צרכי המשק. באותו זמן, ממשיכים לאפשר למעסיקים לייבא באופן חוקי המונים שיעבדו כאן בתנאים שאינם חוקיים. כאשר מזניחים את התשתיות האנושיות והפיזיות במשך דורות, ויוס בהיר אחד אומרים לחלש ולחזק "תתמודדו" – זה קפיטליזם? "שוק חופשי" אין פירושו חוקי הגיונגל בהם החזקים רומסים עד עפר את כל השאר. זו אינה היד הנעלמה, אלא היד האלימה.

עוד תרומה למצב הנוכחי מתוצרת כחול לבן באה מכיוון אחר: חשיפה מופקרת של אזרחי ישראל לטרור. גם בתנאים שאין עם מי לדבר בצד השני – אם זה אכן המצב – אין זה אומר שאין מה לעשות.

על פי הפרופסורים לכלכלה דני צידון וצביקה אקשטיין, מרבית הנזק הכלכלי מהטרור הפלשתיני – מלבד פגיעתו העיקרית והכואבת בחיי אדם – נובע מפגיעות בתוך הקו הירוק, היכן שמרוכזת עיקר הפעילות הכלכלית של המדינה. במחקר שסיימו לאחרונה, ביחד עם ורד דר ואבי טילמן, נמצא שהטרור בתוך הקו הירוק גורם לאובדן תוצר של 14-19 מיליארד ש"ח בכל שנה. על פי אלוף (מיל') עוזי דיין, מי שיהיה עד לאחרונה כראש המועצה לבטחון לאומי, העלות הכוללת של המכשול הפיזי – על כל מעבריו – תסתכם בכ- 3-4 מיליארד ש"ח. האם ישנה השקעה כדאית יותר למדינת ישראל?

ראש הממשלה הצהיר לפני כשנתיים על הקמת גדר בטחון. עד עתה נבנו רק עשרות קילומטרים בודדים בזמן שמתוכננת ומתוקצבת גדר באורך של כשליש בלבד מהקו בין הגלבע לים המלח. כך מפקירה ישראל את חיי אזרחיה ומאפשרת אובדן תוצר בהיקף של מיליארדי ש"ח מדי שנה בזמן שהיא טוענת שאין כסף אפילו לתרופות מצילות חיים בסל הבריאות.

אומרים שאין מספיק כדי לסייע לחלשים ולנזקקים בזמן שמוציאים כסף ציבורי בהיקפים שכמעט ואינם מוכרים במערב. אומרים שמטפלים בבעית הזרים, בזמן שממשיכים לאפשר את כדאיות העסקתם ומתירים הבאת נוספים. אומרים לנו שבונים גדר, אך אחרי למעלה משנתיים, קבלנו רק מאות הרוגים נוספים וכלכלה בצניחה. תוצאות הבחירות האחרונות בישראל מהוות עדות חותכת לכך שיש כאן מקצוענים שיכלו לתת שיעורים פרטיים לשר ההסברה העירקי בנושא שיטות להקרנת אמינות.

זו חברה שחייבת לטול קורה מבין עיניה ולראות לאן היא מובלת. יש לנו עדיין היכולת והזמן לבצע את הנדרש, קשה ככל שיהיה. אך דרושים מנהיגים עם היושרה והאומץ להניח באמת את הכל על השולחן, לומר לאן רוצים שנגיע, מה דרוש למסע – ועל מה נאלץ לוותר.